
NOTÍCIES

Un debat sobre la ciutat difusa: notícia del curs «Estructura socioeconòmica, organització de la ciutat i transformació del territori»

Israel Montiel

Data de recepció: gener 1998

Data d'acceptació: abril 1998

Resum

En el marc del Programa de Doctorat de Geografia Humana de la UAB, del 3 de novembre a l'1 de desembre de 1997 va tenir lloc el curs de doctorat obert «Estructura socioeconòmica, organització de la ciutat i transformació del territori», organitzat pel Departament de Geografia de la UAB i l'Institut d'Estudis Metropolitans. El curs fou impartit pel professor Francesco Indovina. Indovina va presentar la seva hipòtesi de la ciutat difusa com a procés en curs a les metròpolis occidentals i va apuntar les matisacions a què cal sotmetre el model de la ciutat difusa per poder aplicar-lo fora del Vèneto, territori que ha inspirat aquesta teoria.

Paraules clau: Francesco Indovina, ciutat difusa, organització de la ciutat, transformació del territori.

Resumen. *Un debate sobre la ciudad difusa: noticia del curso «Estructura socioeconómica, organización de la ciudad y transformación del territorio»*

En el marco del Programa de Doctorado de Geografía Humana de la UAB, del 3 de noviembre al 1 de diciembre de 1997 tuvo lugar el curso de doctorado abierto «Estructura socioeconómica, organización de la ciudad y transformación del territorio», organizado por el Departamento de Geografía de la UAB y por el Institut d'Estudis Metropolitans. El curso fue impartido por el profesor Francesco Indovina. Indovina presentó su hipótesis de la ciudad difusa como un proceso en curso en las metrópolis occidentales y apuntó las matizaciones que deben tenerse en cuenta al aplicar el modelo de la ciudad difusa fuera del Véneto, territorio que ha inspirado esta teoría.

Palabras clave: Francesco Indovina, ciudad difusa, organización de la ciudad, transformación del territorio.

Résumé. *Un débat sur la ville diffuse: notice du cours «Estructura socioeconòmica, organització de la ciutat i transformació del territori»*

Dans le cadre du Programme de Doctorat de Géographie Humaine de l'UAB, le Département de Géographie de l'UAB et l'Institut d'Estudis Metropolitans a organisé, du 3 novembre au 1 décembre 1997, les cours de doctorat ouvert «Estructura socioeconòmica, organització de la ciutat i transformació del territori». Les cours ont été donnés par le professeur Francesco Indovina. M. Indovina a présenté son hypothèse de la ville diffuse

en tant que processus en cours aux métropoles occidentales et a montré les nuances auxquelles il faut soumettre le modèle de ville diffuse pour pouvoir le mettre en oeuvre en dehors de la Vénétie, la région qui a inspiré cette théorie.

Mots clé: Francesco Indovina, ville diffuse, aménagement des villes, transformation du territoire.

Abstract. *The diffused city debate: report on the course on «Socioeconomic structure, city organization and territorial transformation»*

Within the framework of UAB's Doctorate Programm in Human Geography, and Open Doctorate Course on «Socioeconomic structure, city organization and territorial transformation» took place, between 3rd November and 1st December 1997. It was organized by the UAB Geography Department and Institut d'Estudis Metropolitans, and was given by Professor Francesco Indovina. Indovina explained his hypothesis of the diffused city, a process that is taking place in occidental metropoli. He also pointed out the modifications which have to be introduced in order to make it applicable outside Veneto, the region that inspired this theory.

Key words: Francesco Indovina, diffused city, city organization, territorial transformation.

Sumari

Introducció

Organitzat pel Departament de Geografia de la UAB i l'Institut d'Estudis Metropolitans i en el marc del Programa de Doctorat de Geografia Humana de la UAB, del 3 de novembre a l'1 de desembre de 1997 va tenir lloc el curs de doctorat obert «Estructura socioeconòmica, organització de la ciutat i transformació del territori» impartit pel professor Francesco Indovina, director del Dipartimento di Analisi Economica e Sociale del Territorio de l'Istituto Universitario di Architettura di Venezia. El curs va constar de cinc sessions a les quals el professor Indovina va presentar la seva hipòtesi de la ciutat difusa com a procés en curs a les metròpolis occidentals, tot i que a la darrera sessió, en una taula rodona moderada per Oriol Nel·lo (director de l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona), amb la presència, a més del professor Indovina, de Vitor Matias Ferreira (Centro de Estudos Territoriais, ISCTE, Lisboa), Antonio Font (Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès, Universitat Politècnica de Catalunya, Sant Cugat del Vallès) i Jesús Leal (Departament de Sociologia, Universidad Complutense de Madrid), es va poder apreciar les matisacions a què cal sotmetre el model de la ciutat difusa per poder aplicar-lo fora del Vèneto, el territori que ha inspirat aquesta teoria a Indovina.

Del contingut del curs se'n deriva que els tipus de producció originen una organització determinada del territori coherent amb les necessitats de l'aparell

productiu. Per tant, són les relacions entre l'aparell productiu i el territori i l'estructura social que es deriva d'aquestes relacions (tipus d'urbanització, models de vida...) les que constitueixen la base d'una anàlisi sobre l'organització de l'espai. En conseqüència, podem considerar una determinada articulació del territori com a resultat del seu tipus de producció corresponent i alhora com a evolució d'una articulació territorial precedent (procés). És de la sinergia entre els dos factors que obtenim els diferents paisatges humans que es plasmen sobre el territori com a sistema.

D'acord amb això, la ciutat moderna apareguda amb la Revolució Industrial seria el model d'organització de l'espai propi del tipus de producció capitalista. Aquest fet permet detectar les regularitats que es produeixen a totes les ciutats del món capitalista i parlar de la ciutat en general com a model. D'altra banda, el fet que cada ciutat sigui el resultat de l'evolució de les organitzacions territorials precedents i que en aquest procés intervinguin altres factors (decisions polítiques, canvis ideològics...), fa que cada ciutat tingui unes peculiaritats pròpies.

No obstant això, dins del tipus de producció capitalista podem identificar diferents períodes històrics (manufectura, fordisme...) que tenen també la seva repercussió en l'organització del territori. El període actual seria el de la revolució científicotècnica, que ha tingut importants repercussions en l'aparell productiu i hauria donat lloc al model de ciutat que Indovina anomena *ciutat difusa*.

La ciutat difusa com a model

La revolució científicotècnica suposa el grau més elevat de desenvolupament del sistema capitalista fins a l'actualitat. En aquesta etapa se supera l'organització fordista de la producció, basada en una gran concentració de força de treball i mitjans de producció en l'espai, en favor d'una difusió més àmplia de l'activitat productiva. Aquesta difusió es desenvolupa en diversos nivells:

- Externalització de fases de la producció fora del centre de treball.
- Internacionalització de tot el procés productiu, de tal manera que les diferents fases es poden realitzar en llocs molt allunyats entre si.
- Localització dels centres de treball dins de la ciutat difusa però fora del territori de la ciutat estricta.

Però, alhora, es manté la lògica de concentració dels recursos econòmics intrínseca al sistema capitalista. Es produeix una gran concentració de tecnologia, mentre que són les activitats intensives en mà d'obra les que es difuminen. Això es reflecteix en el fet que el valor afegit de les activitats econòmiques realitzades a les ciutats augmenti tot i que perdin població activa, ja que la productivitat de les activitats que s'hi realitzen és molt superior.

La difusió de l'activitat productiva s'estén lògicament a la força de treball. D'aquesta manera la població es difumina també pel territori, així com les activitats lligades a la satisfacció de les necessitats reproductives (oferta de béns de

consum i serveis). Això dóna lloc a l'aparició de les grans àrees urbanes que tenen un caràcter funcional de ciutat, com a unitat productiva en el seu conjunt (amb un sistema productiu, un mercat de treball i una oferta de béns i serveis unificades), però que al mateix temps trenca amb les característiques clàssiques de la ciutat apareguda amb el sistema capitalista caracteritzada per la concentració de força de treball i mitjans de producció. És el que s'anomena *ciutat difusa*.

Aquesta difusió, però, fa augmentar les distàncies que hom ha de recórrer per tal de realitzar la seva activitat en els diferents àmbits (productiu i reproductiu). Per tant, es fa necessària més mobilitat. Per tal de resoldre aquesta necessitat ha tingut lloc una extensió massiva de l'automòbil i una densificació i extensió de la xarxa viària, enfront d'altres opcions com podrien haver estat el potenciament del transport públic. Aquest augment de la mobilitat constituïa, al mateix temps, un factor més per a l'augment de la difusió, en un procés de retroalimentació. La xarxa viària constitueix, per tant, un element clau de la ciutat difusa i es converteix en el factor decisiu per a la localització d'algunes activitats, com poden ser activitats terciàries (grans centres comercials...) que es localitzen principalment al voltant de les grans vies de comunicació.

Amb l'augment del territori que compleix la funció de ciutat es desenvolupa també un fenomen de jerarquització i especialització de les diferents parts de la ciutat difusa. D'aquesta manera apareixen les zones residencials, zones amb una alta concentració d'empreses del mateix sector..., mentre que a la ciutat nucli acostumen a realitzar-se una sèrie d'activitats rellevants per al conjunt de la ciutat difusa (serveis financers, centre politicoadministratiu, activitats culturals...). Tot això provoca una necessitat de mobilitat per als ciutadans i la necessitat per part de la ciutat difusa d'assegurar la comunicació entre les diferents parts del seu territori.

Aquesta ordenació econòmica del territori té la seva plasmació en la superestructura ideològica lligada a aquest model de ciutat. Bàsicament, la vigència temporal del model de ciutat difusa coincideix amb l'aparició d'una nova estructura subjectiva de classe que ja no està subordinada a la posició respecte a la propietat dels mitjans de producció, sinó respecte a unes pautes de consum i un estil de vida, allò que popularment s'anomenen les *classes mitjanes*.

A grans trets aquest seria el model de ciutat difusa que s'adapta a les grans metròpolis occidentals. Però aquest model també planteja greus contradiccions, en el sentit que l'ordenació del territori no resulta plenament funcional per a la reproducció del sistema capitalista en l'etapa de la revolució científicotècnica. En l'àmbit polític es produeix una contradicció entre la infraestructura econòmica i la superestructura juridicopolítica, en no existir una unitat de govern i una administració que puguin gestionar de manera eficaç la ciutat difusa, sinó que té lloc un solapament entre administracions locals, regionals i estatals.

Una segona contradicció greu es produeix a la pròpia infraestructura, ja que el funcionament del model de producció suposa una gran despesa d'energia, de recursos i de sòl. Una gran despesa que pot conduir al col·lapse del propi sis-

tema. A més, les necessitats de la producció entren en contradicció amb la reproducció de la força de treball, ja que l'eficàcia tècnica de l'aparell productiu s'està desenvolupant en detriment de la qualitat de vida (barris impersonals i inhòspits, necessitat de dedicar bona part de la jornada als desplaçaments...).

La ciutat difusa com a procés

La ciutat difusa és fruit d'un procés històric, per tant, es construeix sobre les bases de la ciutat moderna apareguda amb la Revolució Industrial. Les principals característiques del procés ja han estat esmentades, són, d'una banda, la difusió de la mà d'obra, de l'activitat productiva més intensiva en mà d'obra i dels serveis no estratègics (serveis banals), mentre que, de l'altra, es produeix una gran concentració de capital i de recursos tecnològics i de poder.

Podem distingir dos tipus d'agents com a protagonistes d'aquest procés: agents privats i agents públics. Com a agents privats trobaríem les empreses, que participen en aquest procés difuminant la seva activitat productiva pel territori de la ciutat difusa, i els ciutadans, que participen del procés fixant la seva residència en tot l'espai de la ciutat difusa. Els agents públics serien bàsicament l'Administració, que participa del procés a través de la construcció d'infraestructures de transports per comunicar el territori de la ciutat difusa i de polítiques urbanístiques (requalificacions, plans estratègics...).

Pel que fa a les causes del procés, se n'han proposat diverses interpretacions. Trobem la interpretació positivista, que destaca l'increment de la mobilitat lligat a la construcció de xarxes de transport i l'extensió de l'automòbil com a desencadenants del procés de difusió. En realitat, l'explicació seria més complexa i l'inici del procés estaria lligat a la interacció de diversos factors, tot i que el principal seria l'evolució del tipus de producció. En tot cas, l'extensió de l'automòbil o la construcció de xarxes de transport serien polítiques d'acompanyament que facilitarien el procés.

Les fases del procés també han estat interpretades: les empreses localitzen els seus centres de producció fora dels termes de la ciutat estricta cercant preus del sòl més reduïts i altres avantatges comparatius, que augmenten en ser més gran el nombre d'empreses que es localitzen als voltants; els ciutadans fixen la seva residència en el territori de la ciutat difusa a la recerca de preus més assequibles dels habitatges i d'una hipotètica millor qualitat de vida. Aquests fenòmens són facilitats per l'increment en la mobilitat o forcen a l'Administració a facilitar aquest increment en la mobilitat, de tal manera que s'engega un procés de retroalimentació.

D'altra banda, també canvia la fesomia de la ciutat estricta. El desplaçament de la població cap als afores provoca un envelliment de la població. A més, el desplaçament de les activitats industrials fa que s'hi localitzin principalment activitats terciàries.

Un element clau del procés és l'extensió de l'automòbil, com a element privilegiat per tal de garantir la mobilitat que asseguri el funcionament del sistema. L'extensió de l'automòbil ha estat fruit d'una aposta per aquest mitjà de

transport en detriment d'altres possibilitats com eren el potenciament del transport col·lectiu o l'accessibilitat dels espais productius i reproductius. A través de polítiques de rendes (que permetessin l'accés dels ciutadans a l'automòbil), de construcció d'infraestructura de transport privat i d'un canvi ideològic que lliga la qualitat de vida i l'autonomia individual a la possessió de l'automòbil, s'ha acabat construint una ciutat que a la pràctica fa necessari l'ús de l'automòbil per tal de satisfer les necessitats bàsiques.

Les conseqüències d'això han estat molt greus. D'una banda, s'incrementen les desigualtats socials, ja que aquells que no poden disposar d'un automòbil veuen molt reduïdes les seves possibilitats de realització. D'altra banda, l'extensió massiva de l'automòbil ha tingut unes repercussions ambientals greus, com són la gran utilització de sòl per a les infraestructures de circulació, la contaminació atmosfèrica o l'elevat consum de combustibles fòssils.

Podem assenyalar, en darrer lloc, que per primera vegada es posa en dubte el caràcter modernitzador del procés, no ja des de posicions reaccionàries o tradicionalistes, sinó des de posicions d'esquerres. Tot i que sens dubte la revolució científicotècnica ha suposat un gran desenvolupament de les forces productives, han aparegut noves contradiccions, com el risc de col·lapse ecològic o deteriorament evident de la qualitat de vida, que han comportat un qüestionament del model més enllà de l'esfera de la distribució de la riquesa o la propietat dels mitjans de producció. Des d'aquestes posicions s'aposta per un nou model de desenvolupament econòmic que no vagi més enllà de les possibilitats reals del medi. Aquest model té també la seva plasmació en l'àmbit de l'ordenació del territori, allò que s'anomena la *ciutat sostenible*, una de les possibles i desitjables evolucions de la ciutat difusa.